DEN ALLIERTE MILLIONHÆR

Dine landsmenn gjör sitt på hjemme-fronten

LARS BORGERSRUD

Sabotasjen og kommunistpartiet

En kommentar til Terje Halvorsens syn på forholdet mellom sabotasjevirksomheten og Norges Kommunistiske Parti under andre verdenskrig

I denne artikkelen skal jeg ta opp noen spørsmål som reises av professor emeritus Terje Halvorsen vedrørende den kommunistiske motstandsbevegelsens historie under andre verdenskrig, nemlig hvilken rolle Norges Kommunistiske Parti (NKP) spilte i sabotasjevirksomheten og forholdet mellom partiet og den sabotasjeorganisasjonen som i Norge er blitt kjent som Osvald-gruppa. Anledningen er utgivelsen av et festskrift til Terje Halvorsen i 2010, hvor det er trykket en polemikk mot undertegnede. Festskriftet er ellers en velfortjent markering av den iherdige historikerinnsatsen til Halvorsen.[1] Før jeg går nærmere inn på polemikken, kan det være på plass å opplyse litt mer om Halvorsen.

Historikeren Terje Halvorsen

Terje Halvorsen ble født i 1940 og er sønn av typografen og fagforeningslederen Roald Halvorsen, en av Norges sentrale motstandsfigurer under andre verdenskrig og etter krigen nestleder i NKP fram til 1949. Roald Halvorsens krigshistorie var nært knyttet til NKPs generalsekretær Peder Furubotn. På tross av at faren ble ekskludert fra partiet i 1949 sammen med Furubotn og 168 andre, engasjerte sønnen Terje seg i partiets ungdomsorganisasjon, og tilbrakte også en del av studietiden i

Øst-Tyskland, hvor han kunne fordype seg i tysk akademisk tradisjon.

Festskriftet viser at Halvorsen ikke er lett å plassere i noen bås som historiker. Han opplyser at Jens Arup Seip og Ole Kristian Grimnes var viktige for hans utvikling. De representerte et sosialdemokratisk fagmiljø på Historisk institutt ved Universitetet i Oslo, men på ulike faglige slagfelt. Når det gjaldt forskningen om andre verdenskrig, var det særlig Sverre Steen og Magne Skodvin som slo an tonen. Men Halvorsen nevner også den mer radikale Andreas Raaum. Selv om Halvorsen identifiserte seg med den radikale studentbevegelsen rundt 1970, var han ingen typisk 68-er, og heller ikke del av det aktivistiske ml-miljøet, som fikk sitt politiske gjennombrudd nettopp det året han avla hovedfag.

Halvorsen inntok en mellomposisjon i forhold til hvordan NKP- og Furubotn-miljøet oppfattet motstandshistorien og partisplittelsen.[2] Samtidig sto han med ett bein i Skodvin-skolen og i miljøet rundt Norges Hjemmefrontmuseum. Halvorsen har i det hele tatt markert seg som uavhengig av de fleste -ismer og trender. Han har etablert seg som en av Norges fremste fag- og arbeiderbevegelseshistorikere, med flere store verker på samvittigheten, som vi i denne sammenhengen må gå forbi uten kommentarer.

Dette glimtet av Halvorsens bakgrunn og utvikling kan være av interesse for å forstå hans arbeid med å skrive om kommunistpartiets historie under okkupasjonen, som foreløpig har resultert i boka *Mellom Moskva og Berlin* fra 1996.[3] Han har i tillegg til denne boka, som roper på en fortsettelse, lagt ned et stort arbeid med å samle kilder fra krigstida og med å samle intervjuer med veteraner. Halvorsen har betydd mye for historikere som er noe yngre enn ham selv (inklusive undertegnede), ved å stille kilder, intervjuer og notater til rådighet.[4]

Utgangspunktet for debatten

Festskriftet har et eget kapittel med tittelen «Asbjørn Sunde og Peder Furubotn. Tilbakeblikk på en debatt med Lars Borgersrud», hvor Halvorsen tar opp uenigheter med undertegnede fra en debatt i 2003 om den kommunistiske motstandshistorien.[5] Debatten startet med min kritiske omtale av filmen «Rød og illegal» som ble vist i NRK 5. mai dette året.[6] Filmens hovedinnhold var å synliggjøre kommunistenes motstandsinnsats. Men det var et misforhold. Filmen la nemlig samtidig vekt på å framstille NKP som sabotasjeorganisasjon, og hevdet at partiet hadde gjennomført 110 sabotasjeaksjoner. Opplysningen om antallet var hentet fra min doktoravhandling *Wollweber-organisasjonen i Norge*, som gir en helt annen analyse av disse aksjonenes opphavsmenn, bakgrunn og historiske tilknytning, og som ikke minst påpeker at de tilhørte en egen sabotasjeorganisasjon (Osvald-gruppa).[7] Den sabotøren som stilte opp i

filmen, Leif Kjemperud, ble framstilt som partimann.

Etter omtalen av filmen, kom flere reaksjoner om at kritikken var uvesentlig, ja nærmest smålig. Langt viktigere var at filmen satte fokus på en samlet kommunistisk motstand. I og for seg er det et standpunkt som man kan forstå ut fra den neglisjeringen av kommunistpartiets motstandsinnsats som er vanlig i media. Men det går ikke å stikke under en stol at et slikt standpunkt innebærer usynliggjøring av viktige nye historiske funn.

Denne usynliggjøringen av sabotørene, deres organisasjon og innsats er ikke av ny dato. Når den symboltunge sabotasjen framstilles som partiets, kastes det et ekstra sterkt lys over NKP som motstandsaktør. Det er derfor ikke underlig at det i årene etter krigen har overlevd en felles forestilling om dette i kommunistmiljøene, uansett hvilken fløy de hørte til etter partisplittelsen i 1949-50. Det er likevel litt underlig at filmen ble slik. I en bok som ble utgitt av personer tilknyttet NKP i 1998 var sabotasjeorganisasjonen nevnt.[8] Det var arbeidet med denne boka som inspirerte filmskaperne til å lage filmen «Rød og illegal».

Peder Furubotn fotografert på 1930-tallet.

Det var altså usynliggjøringen av sabotasjeorganisasjonen, som om den ikke fantes, videreført i filmen «Rød og illegal», og påpekt i min filmomtale, som var utgangspunktet for debatten med Halvorsen i 2003. Denne usynliggjøringen blir ikke behandlet av Halvorsen i festskriftet, ja den blir ikke en gang nevnt. Det sier seg selv at andre mer detaljerte problemstillinger vedrørende sabotasjen og partiet må være underordnet dette ene, å kunne svare på om sabotasjeorganisasjonen faktisk hadde eksistert.

Det er i tillegg to andre problemstillinger som må besvares for å kunne analysere detaljer om forholdet mellom sabotørene og partiet på en noenlunde meningsfull måte. Den ene dreier seg om den historiske kontinuiteten til sabotasjeorganisasjonen. Den andre er om dens organisatoriske forhold til partiet og andre aktører på ulike tidspunkt under krigen. La meg forsøke å utvikle disse to problemstillingene i et grovt historiografisk lys.

To hovedspørsmål

I de første store, historiske framstillingene av motstandskampen etter andre verdenskrig framstår motstandsbevegelsen som en ganske homogen nasjonal bevegelse, uten særlige indre spenninger og konflikter. Senere arbeider viste at dette var altfor enkelt. Vi fikk et nytt, mer sammensatt bilde, hvor motstandsbevegelsen, fram til det siste krigsåret, framsto med to hovedstrømmer; en hovedstrøm som var tilhenger

av at motstandskampen i hovedsak skulle avgrenses til en holdningsskapende motstand, med hovedvekt på å motstå okkupasjonsregimets nazifiseringspolitikk, og en mer aktivistisk understrøm, som var tilhenger av den såkalte aktive motstandspolitikken. Foruten holdningskamp, inkluderte denne en mer fysisk kamp i form av sabotasje, likvidasjoner og militær motstand. Og til denne understrømmen hørte særlig NKPs motstand fra årsskiftet 1941/42, da Peder Furubotn ble dets generalsekretær.

Dette var, grovt sett, oppfatningen blant historikerne fram til utgivelsen av *Wollweber-organisasjonen i Norge* i 1995. Avhandlingen viser at det som til da var beskrevet som den nokså samstemte, kommunistiske motstandsbevegelsen, faktisk også var sammensatt og preget av indre spenninger og konflikter om linjer, sentrert rundt to hovedaktører; NKP og den sabotasjeorganisasjonen som er blitt kjent i Norge under betegnelsen Osvald-gruppa.[9]

Det første hovedspørsmålet som jeg har bebudet her, og som også ble stilt i avhandlingen, var om denne «gruppa», som i den senere akademiske forskningen på grunn av sin størrelse betegnes som Osvald-organisasjonen, var identisk med Wollweber-organisasjonen. Det andre hovedspørsmålet dreier seg om denne sabotasjeorganisasjonens forhold til andre motstandsaktører, som NKP. Ikke minst i kommunistmiljøene var det en fremmed tanke at dette rett og slett var to forskjellige organisasjoner.

Ikke minst i kommunistmiljøene var det en fremmed tanke at dette rett og slett var to forskjellige organisasjoner.

De fleste historikerne som beskjeftiget seg med temaet erkjente eksistensen av den tyske kommunisten Ernst Wollwebers sabotasjeorganisasjon før krigen, selv om de færreste hadde plassert den riktig i tid eller hadde forstått hvordan den var bygget opp og hvordan den ble ledet, og ikke minst av hvem.[10] Ingen hadde til da vist med historisk empiri at Osvald-gruppa faktisk var identisk med den norske seksjonen av Wollweber-organisasjonen, og at denne eksisterte fram til den ble oppløst av dens sovjetiske oppdragsgivere i 1944. I doktoravhandlingen vises hvordan de fremste historikerne på feltet fram til da hadde beskrevet det slik at Osvald-gruppa, selv om den bygde på tradisjonen fra Wollweber-organisasjonen, selv om noen av medlemmene hadde vært med der, og selv om Osvald-gruppa kunne oppfattes som en slags videreutvikling av den, så var det ikke samme organisasjon. Da Halvorsen i festskriftet skrev at «Asbjørn Sundes organisasjon sprang ut av Wollweber-organisasjonen», så uttrykte han nettopp det samme. Sabotasjeorganisasjonen Osvald-gruppa var altså en ny organisasjon i 1941/42, slik han ser det.[11] Hvorvidt han mener at den hadde oppstått i tilknytningen til krigsutbruddet mellom Tyskland og Sovjetunionen sommeren 1941, som Asbjørn Sunde skriver eller tidligere, er mer uklart.[12] Spørsmålet om eksakt startpunkt kan synes uinteressant,

i alle fall hvis man i tillegg mener at sabotasjen først fikk betydning etter at NKP hadde lagt om til mer aktiv motstand ved årsskiftet 1941/42. Det følger av et slikt syn at den sabotasjen som kunne knyttes til Osvald-gruppa derfor var et direkte uttrykk for partiets motstand.

Min avhandling gir andre og klare svar på begge ovennevnte hovedspørsmål; nemlig at Osvald-gruppa var identisk med den norske seksjonen av Wollweber-organisasjonen, som gjennom hele sin eksistens var underlagt det sovjetiske sikkerhetsdepartementet NKVDs Kontor for spesielle operasjoner, og dermed ikke bare var selvstendig i forhold til NKPs ledelse, men var utenfor enhver kontrollmulighet fra partiledelsens side.

Som vi skal se, så forholder Halvorsen seg uklart til begge disse svarene, på tross av at de altså har vært kjent i femten år før festskriftet. Det gjør at de øvrige spørsmålene han reiser, som berører denne tematikken, blir vanskelig å diskutere.

Sabotasje, samarbeid og brudd

Vi vender så tilbake til Halvorsens polemikk i festskriftet.[13] Han starter med å opplyse at utgangspunktet for debatten i 2003 var innlegget «der Borgersrud hevdet at NKPs ledelse - «Furubotns partiledelse» - var «imot eller skeptisk til sabotasjen» både før og etter det tidsrom da Asbjørn Sunde var sabotasjeleder i NKP». Dette er upresist på to måter. For det første var utgangspunktet for debatten omtalen av filmen «Rød og illegal», og ikke hvilken holdning Furubotn hadde til sabotasje, men usynliggjøringen av Osvald-gruppa i filmen. Utgangspunktet var heller ikke, som Halvorsen hevder, en påstand om at det ble brudd mellom NKP og Sundes organisasjon i 1944, fordi Furubotn var generelt mot sabotasje. Som man ser av sitatet utlegger Halvorsen det slik at jeg tillegger Furubotn en generell motstand mot sabotasje. Men det er en tvilsom slutning.[14] Det jeg skrev var følgende: «NKPs partiledelse under Furubotn var motstander av Osvald-gruppens sabotasje inntil oktober 1942 og i tiden etter mars 1944. Med unntak av perioden mellom disse datoene, på halvannet av krigens fem år, var Furubotns partiledelse imot eller skeptisk til sabotasjen.» Og når «sabotasjen» står i bestemt form her, så er det rimelig å lese at det viser til forrige setning der det uttrykkelig står «Osvald-gruppens sabotasje». Med andre ord, Furubotn var mot den måten Sunde ledet sabotasjen på, altså Osvald-gruppas sabotasje. Derfor ville han overta ledelsen og derfor kom det til brudd.

Halvorsen og jeg er enige om at det kom til et slikt brudd mellom Furubotn og Sunde. Men vi er altså ikke helt enige om hvorfor det skjedde. Halvorsen påberoper seg en forklaring som Sunde ga, nemlig at han «nektet å innordne seg Furubotns ledelse og ville ha det avgjørende

ordet selv».[15] Måten man tolker dette på er avhengig av om man anser at sabotasjeorganisasjonen bare var et underordnet ledd av partiet rent organisatorisk eller om den var en selvstendig organisasjon. For hvis dette allerede var del av partiet virksomhet, så virker det jo bare rimelig at partiets øverste leder også skulle bestemme her, som over andre underordnede partiledds arbeid.

Under krigen var det trolig bare noen få innvidde som visste hvordan dette virkelig forholdt seg. Forestillingen om at sabotasjeorganisasjonen var et underordnet ledd av NKP sto sterkt i Furubotns krets etter krigen. Bergljot Egge, som hørte til denne kretsen, fortalte at hun aldri kunne tilgi Sunde fordi han deserterte fra partiet. Han forlot, etter hennes syn,

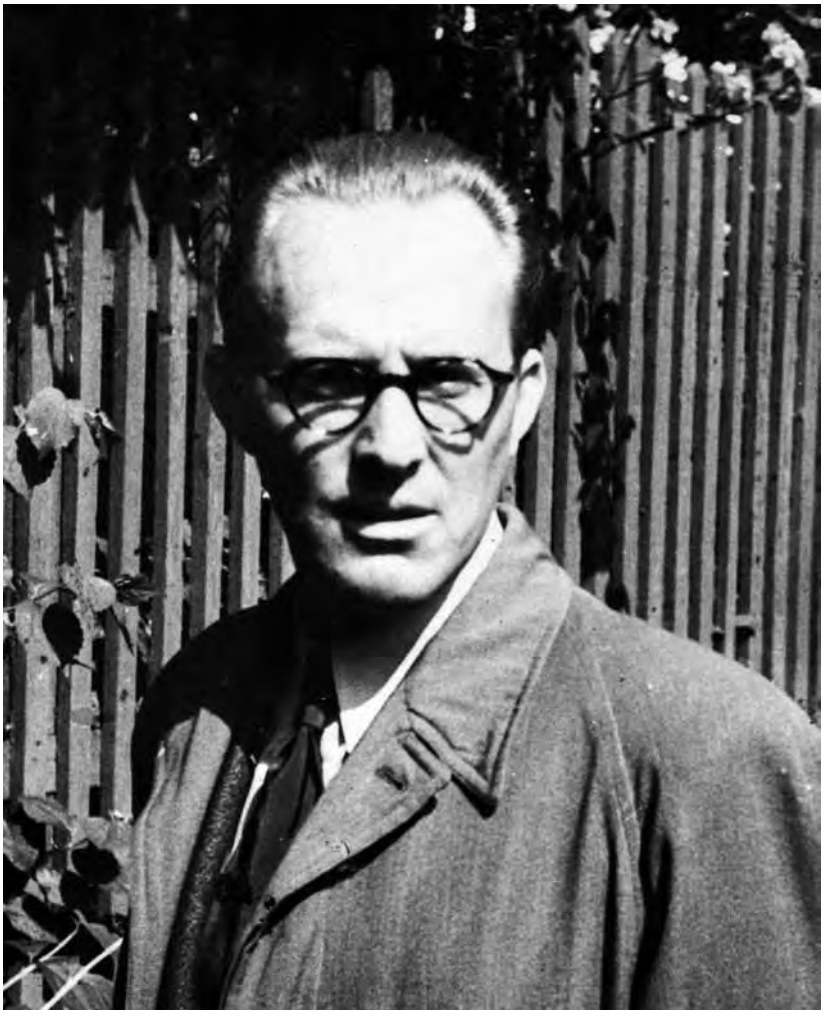

Asbjørn Sunde fotografert i 1952.

ikke bare personlig partiledelsens tilholdssted, men han brøt ut av organisasjonen og brakte partiledelsen i fare ved også å ta med seg vaktmannskapet, slik at ledelsen sto uten militær beskyttelse. Men var det slik det hang sammen?

Min framstilling av dette er annerledes. Den går ut på at Sunde avsluttet samarbeidet mellom de to organisasjonene fordi han ikke hadde myndighet til å underordne seg Furubotns ledelse. Derfor reiste han til partiledelsens hovedforlegning og hentet tilbake det vaktmannskapet som han hadde avgitt i 1942, den gang da samarbeidet ble innledet. Hva betyr det at han ikke hadde myndighet til dette? Grunnen var trolig enkel. Hans ledelse satt i Moskva. Når Furubotn stilte det på spissen at han var så misfornøyd med måten sabotasjen ble utført på, at han selv ville overta ledelsen, så hadde Sunde ikke noe valg. Med vårt kjennskap til den kalde krigen, kan vi ikke vente at Sunde ville innrømme dette i de første etterkrigsårene, da hans egen krigsbiografi *Menn i mørket* utkom, som Halvorsen inngående kjenner.[16] Da hadde han jo innrømmet at han hadde vært underordnet en sovjetisk institusjon.

Halvorsen kommer i festskriftet flere ganger tilbake til at jeg mener at Furubotn generelt var mot all sabotasje. Det blir ikke riktigere av at det gjentas. Dette er dessuten ikke i tråd med min ganske utførlige behandling i avhandlingen og i boken *Nødvendig innsats.* Tvert imot forsøker jeg i begge disse arbeidene å argumentere for at Furubotn og partiledelsen måtte avpasse – og avpasset – sabotasjen til andre deler av partiets virksomhet, som nødvendigvis måtte omfatte langt mer enn sabotasje og militante virkemidler. Dette gjorde jeg rede for i et svarinnlegg til Halvorsen, der jeg peker på at partiledelsen måtte ta en rekke hensyn som Sunde slett ikke trengte å ta.[17] Det følger ikke av dette at Furubotn og Sunde var prinsipielt uenige om at sabotasje var nødvendig. Men de var uenige i hvordan den skulle praktiseres.

Sabotasjelederen

Halvorsen er enig i at liksom det vinteren 1944 utviklet seg til brudd mellom Sunde og Furubotn, så hadde det på ett eller annet tidspunkt i 1942 blitt et samarbeid mellom dem.[18] Sunde ble utropt av Furubotn til partiets sabotasjeleder. Men hva besto dette samarbeidet i? Hvilken karakter hadde det? Var det et samarbeid mellom to organisasjoner som forøvrig arbeidet under hver sin egen kommando? Eller ble Osvaldgruppa slått sammen med NKP som partiets sabotasjeseksjon, underordnet partiledelsen?

Her er Halvorsen uklar. Han drøfter det ikke og vi er tvunget til å tolke hva han egentlig mener om disse avgjørende spørsmålene. Istedenfor legger han opp til en underordnet debatt, nemlig om *når* det formaliserte

samarbeidet ble inngått. Hans hovedagenda blir å vise at min tidfesting, nemlig oktober 1942, er feilaktig, og at det må ha skjedd tidligere. Vi skal komme til det. Men først må det sies at min tidfesting er basert på en oppfatning av et systematisk samarbeid, med alt hva det innebar i en krigssituasjon. Fraværet av tidligere kilder er, som Halvorsen medgir, et problem. Men noe vet vi om kontakter som var etablert tidligere. Vi har kilder om at folk fra Osvald-gruppa sommeren og høsten 1942 hjalp til med å frakte partiledelsen ut av Oslo-området og opp i Hemsedal, og om andre kontaktpunkter. Vi vet, som Halvorsen påpeker, at Sunde tidligere enn det, pr. brev foreslo en rekke bestemte sabotasjeaksjoner. Her kan det imidlertid være vanskelig å skille mellom forslag til samarbeid og faktisk inngått samarbeid. Vi har mange eksempler på samarbeid som sabotasjeorganisasjonens folk inngikk med andre grupper, uten at det ble etablert avtaler eller kommandostrukturer. Osvald-gruppa hadde allerede høsten 1941 et samarbeid med motstandsnettverket på Oslos vestkant, som gikk under betegnelsen 2A. Og, trolig i februar 1942, inngikk de et samarbeid med politigruppen, som varte fram til august og i mindre grad senere samme år. De hadde også et samarbeid med Milorgs sentralledelse i 1943, og med XU trolig i hele perioden.

Ifølge min avhandling var det kontakter med enkeltpersoner i NKP i hele denne perioden. Det kan man selvfølgelig kalle et samarbeid. Som nevnt vet vi at Monthey Røse og Monsrud-brødrene på Harestua hjalp til ved flyttingen av NKPs ledelse ut av Oslo. Og enda tidligere, høsten 1940, vet vi at de to Bergens-sabotørene Leif Myrmel og Valentin Valentinsen[19] ble «hjelpere» for Furubotn i Bergen, og sørget for at han kom seg i dekning, først i Fana og deretter i Os, før de i 1941 fikk ham over til Østlandet. Likevel kan det være spørsmål om denne typen tjenester var det samme som et organisatorisk samarbeid, med avtaler om hva som skulle inngå.

En slik mer regulær utveksling av tjenester, som åpenbart må ha vært et tegn på en organisatorisk nyvinning, var etableringen av ordningen med vaktmannskap for NKPs partiledelse. Dette besto i at Sunde skulle sørge for at et visst antall av hans folk fulgte partiledelsen som militære vakter. Når startet denne ordningen? Så langt jeg kan se, så skjedde det først etter at partiledelsen var etablert på Krosstølen i Hemsedal og etter at Sunde hadde gjennomført instruksjonskurs på sin nyetablerte base i fjellområdene mellom Torpo og Rukkedalen. Det var personell fra et slikt kurs som ble avgitt som det første vaktmannskapet, i september 1942. En av medlemmene var Josef Monsrud, som har fortalt ganske utførlig om dette.[20] Selv om mannskapene til en viss grad ble rullert, varte selve ordningen fram til bruddet i 1944.

Motytelsen var at Sunde ble utnevnt til partiets sabotasjeleder og at hans organisasjon fikk overført kadrer og penger fra partiet. At tids-

punktet settes til oktober 1942 er naturlig ut fra blant annet et brev fra Furubotn til Sunde 5. oktober, hvor Furubotn informerer om at partiledelsen nå ville gjøre ham til «en kampfane for alle virkelige patrioter her i landet», med andre ord sabotasjeleder for partiet.[21] Det har jeg særlig lagt vekt på. Jeg ser imidlertid ikke bort fra at det kan være argumenter for at en tidligere dato kan beskrive det reelle forholdet mellom organisasjonene bedre. Kanskje er det riktigere som Halvorsen foreslår, med juli? Dette er det bare kildene som kan gi svar på.

Ett møte og to kilder

Så tilbake til en kilde som forteller at Furubotn i februar 1942 hadde avvist samarbeid og gått mot sabotasjen til Osvald-gruppa. Halvorsen avviser i festskriftet kilden som annenhånds. Denne kilden er Sundes sabotør Carl Johan Jacobsen, som etter at han var arrestert måtte innrømme for Gestapo i forhør 25. april 1942 at det hadde vært et møte mellom «Osvald» (Sunde) og Furubotn i februar, og at Furubotn da hadde bedt om at «Osvald» måtte avslutte sine sabotasjeaksjoner. Halvorsen avviser Jacobsens forklaring fordi han «trolig» selv ikke var tilstede på møtet.[22] Halvorsen tror at det var bestemte sabotasjeaksjoner Furubotn hadde i tankene, ikke sabotasje generelt, «som er Borgersruds påstand». Men hva er sabotasje generelt? Sabotasjen inntil da? Også framtidig sabotasje? Det er vanskelig å forstå.

La oss se nærmere på kilden. Det dreier seg om et sju siders referat av et avhør av Jacobsen som er signert av avhørslederen, tolken og Jacobsen selv, som ble nedtegnet av representanter fra Staatspolizeileitstelle Hamburg 26. april i Oslo.[23] I kortversjon forklarte Jacobsen at rundt den 8. februar møttes Asbjørn Sunde, Alf Kristiansen og Carl Johan Jacobsen på restaurant Original Pilsen, hvor Kristiansen fortalte Jacobsen at sprengningen av Østbanestasjonen var utført av Monthey Røse og Reidar Kristoffersen. Ved denne sammenkomsten, som varte omlag en time, snakket Sunde og Kristiansen om at kommunistpartiet hadde bedt om at sprengstoffanslagene måtte innstilles. Hvordan dette ble nærmere kommentert, kunne Jacobsen ikke huske, men han var helt sikker på at Sunde var uenig i disse anmodningene. Han bemerket nemlig at det var helt nødvendig å få gjort noe i Norge, og ba i den forbindelsen Kristiansen og Jacobsen om å undersøke hvordan man kunne få sprengt oljetanker på utstikker III på Vippetangen.

Erfaringsmessig er det vanskelig ut fra slike avhørsreferater, som i tillegg er spontanoversatt i en tortursituasjon, å være helt sikker på hva som ble sagt, eller hva som var hensikten med forhørslederens valg av enkelte ord og begreper, som han ønsket at den forhørte skulle bekrefte med sin underskrift. Det står for eksempel at det kommunistiske parti

«den Auftrag Erteilt habe, es waren die Sprengstoffanschläge einzustellen». «Erteilt» kan oversettes med norske ord som har ganske forskjellig ettertrykk, alt fra det vage «meddelt», til det litt sterkere «bedt om», «anmodet om» og til det enda sterkere, «beordret». Et annet eksempel er at Jacobsen forteller at «doch weiss ich, dass Oswald mit ihr nicht einverstanden war», hvilket jeg har tolket som at «Osvald» var uenig i disse anmodningene, altså at kommunistpartiet hadde tatt opp dette flere ganger. Alternativt kan man tenke seg at «mit ihr» viser til kommunistpartiet selv, altså at det var kommunistpartiet Sunde var uenig med, på mer generell basis, ikke bare anmodningene fra partiet. Uansett kan det ikke være tvil om at den overordnede meningen var at det hadde vært samtaler med kommunistpartiet, hvor partiet hadde bedt om at sprengstoffaksjonene måtte innstilles. Siden det kun var Osvaldgruppa som drev med sabotasje på denne tida har jeg tolket det slik at dette dreier seg om sabotasjen til da, altså ikke bare én eller to bestemte sabotasjeaksjoner, men selvfølgelig ikke framtidig sabotasje, altså ikke sabotasje i seg selv. Det må videre anses for å være sikkert at Jacobsen selv ikke hadde vært til stede under samtalene, og heller ikke Kristiansen. Altså er kilden «annenhånds», som Halvorsen ganske riktig antar. Vi kan heller ikke være helt sikre på om det var Furubotn personlig, en annen representant for partiledelsen eller for eksempel en representant fra Oslo-partiet, som Sunde antok representerte Furubotn, som Sunde hadde vært i kontakt med.

Disse forholdene tatt i betraktning, har jeg likevel analysert den overordnede meningen i Jacobsens opplysninger som troverdig og også forsøkt å beskrive Furubotns ønske ut fra partiets prosjekt med å bygge opp en kommunistisk Milorg (Nasjonalgarden), som ble NKPs nye linje etter at Furubotn noen korte uker tidligere hadde overtatt som generalsekretær.[24] Det jeg faktisk skriver er at Furubotn «var opptatt av å dempe Sundes aktivitet for å sikre seg mot overraskelser fra Sipo i den sårbare startfasen. Kanskje var han også interessert i å få Sunde som instruktør for grupper av Nasjonalgarden.»[25] Halvorsens gjengivelse av mitt syn er derfor ikke dekkende. Så er jeg selvfølgelig enig med ham i at det beste hadde vært om vi hadde hatt kilder direkte fra partiledelsen selv som kunne gi oss informasjon om hvordan de tenkte i denne første tiden etter ledelsesskiftet, og hvilken strategi de la opp i praksis i forhold til sabotasjeorganisasjonen. Men det har vi altså ikke. I en slik kildesituasjon er det naturlig å bygge på den kilden vi tross alt har. Jacobsen selv kom ikke tilbake til temaet i andre avhørsreferater av ham før han ble skutt, som jeg har funnet i Moskva.[26]

Det finnes også en annen kilde som refererer et liknende møte mellom Sunde og Furubotn, nemlig den tysk-norske tolk og arkivleder for Sipos avdeling IV i Oslo, Gertrud Thiellicke Karlsen. I et omfattende skriv om

den kommunistiske motstandsbevegelsen som hun avga til norsk politi i 1947, forteller hun at Furubotn, etter Osvald-gruppas sprengning av Statspolitiets hovedkvarter i Henrik Ibsens gate 7 i Oslo, 21. august 1942, innkalte Sunde til et møte og anklaget ham for at så mange partimedlemmer mistet livet og friheten.[27] Etter Furubotns oppfatning var mange av sprengningene planløse og hensiktsløse, hadde skremt befolkningen og påført landet stor skade. Det ble nå brudd mellom partiledelsen og Sunde, ifølge Karlsen.

Karlsens tidfesting av dette møtet må være feil. Hvis den var korrekt, skulle det i så fall ha skjedd umiddelbart før den samme Furubotn utnevnte Sunde til sabotasjeleder for partiet. Og hvis Halvorsen har rett, så var han sabotasjeleder allerede. Forklaringen kan være at hun forvekslet det som framkom under etterforskningen av sprengningene av Øst- og Vestbanestasjonene og Henrik Ibsens gate.[28] De første av disse aksjonene kjente hun ikke særlig godt. Hun fikk ikke delta i etterforskningen av dem.

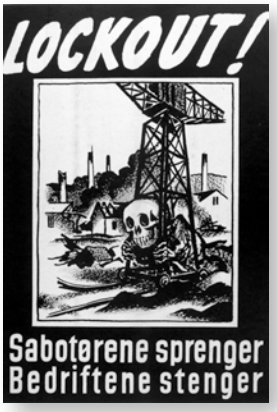

NS ga ut flere plakater som rettet seg mot sabotasjeaksjoner.

Her, som ellers, når det gjelder beretninger fra arresterte gestapister etter krigen, kan vi ikke vite hva som var sant, og hva som var kokt sammen for å redde eget skinn. Det er ikke vanskelig å påvise feil, overdrivelser og skandaliseringsteknikker andre steder i hennes beretning, også i kronologien på hendingene. Det er imidlertid vanskelig å se hvilke motiver hun skulle ha for å dokumentere indre motsetninger i den kommunistiske motstanden, som hun ellers alltid framstilte som 110 prosent moskvastyrt.

Ulike faser i den militære motstandskampen

I fortsettelsen tar Halvorsen opp forholdet mellom å bygge en kommunistisk militær beredskapsorganisasjon (Nasjonalgarden) og å satse på sabotasje. Han har ingen tro på min avhandlings analyse av at dette var motsigelsesfylt, ja direkte motstridende, og at det endte med et linjeskift. Han bruker karakteristikker som Borgersruds «angivelige» linjeskift, «[…] en av Borgersruds hypoteser der det meste er galt» og så videre.[29] Halvorsens argumentasjon er ikke stringent. For det første er han enig i at partiets første satsing på aktiv motstandskamp etter at Furubotn tok over partiledelsen fra begynnelsen av 1942, var å bygge opp Nasjonalgarden. For det andre er han enig i at strategien med Nasjonalgarden på ett eller et annet tidspunkt senere ble avviklet. For det tredje er han enig i at partiet til å begynne med ikke satset på sabotasje. For det fjerde er han enig i at partiet fra ett eller annet tidspunkt senere satset på sabotasje. Hvis dette da ikke kan karakteriseres som linjeskift, hva er da et linjeskift?

Derimot, istedenfor å se dette som linjeskift, hevder Halvorsen at det ikke var noen motsetning mellom det å bygge opp et slikt kommunistisk Milorg (Nasjonalgarden) og det å drive sabotasje. Han finner ikke en eneste kilde som antyder at Furubotn så noen motsetning i dette. Det beste beviset på at det var slik Furubotn tenkte, finner han i det faktum at man inviterte Sunde som instruktør til grupper i Nasjonalgarden.

Halvorsen har rett i at Furubotn kan ha tenkt slik tidlig i 1942. Han har i alle fall rett i at Furubotn var irritert over at det var så vanskelig å få aktivisert Nasjonalgarden. Jeg utelukker heller ikke det. Jeg skriver for eksempel at kommunistene ønsket å utvikle Nasjonalgarden i aktivistisk retning.[30] Mitt poeng er at Sunde neppe kan ha ment at dette var enkelt å få til i praksis. Å drive sabotasje i noe omfang lot seg vanskelig forene med det å bygge opp en stor beredskapsorganisasjon, som i utgangspunktet trengte ro og tid for å vokse seg sterk. Krigen selv viste det. Sabotasje var en spesialistkrigføring for de få, og kunne bare læres gjennom sabotasjen selv. At det her måtte oppstå farer for partiet og konflikter av praktisk art som var parallelle til motsetningene mellom de innsendte norske kommandosoldatene fra den britiske sabotasjeorganisasjonen Special Operations Executive (SOE) og den borgerlige beredskapsorganisasjonen Milorg, er nærliggende.

Sabotasje var en spesialistkrigføring for de få, og kunne bare læres gjennom sabotasjen selv.

Det ser ikke ut til at Furubotn fryktet slike vansker. Tvert i mot ser det ut til at han hadde helt uklare forestillinger om forholdet mellom partisankrig og sabotasje sommeren 1942. I flere brev på denne tiden bruker han begreper som sabotasje, partisankrig og geriljakrig om hverandre, som om de skulle betegne samme form for krigføring. For eksempel skriver Furubotn 5. august 1942 i et brev om «å utløse partisankampen», altså på et tidspunkt da partiet etter alt å dømme gikk i retning av å prioritere sabotasjen.[31]

Vanskelighetene med Halvorsens argumentasjon blir også illustrert i det at han blander sammen min beskrivelse av Furubotns ønske om å dempe Sundes sabotasjeaktiviteter i februar 1942 med beskrivelsen av omstendighetene rundt og etter bruddet i 1944. NKP forsøkte slett ikke å «dempe» sabotasjeaktivitetene etter bruddet mot Sunde, skriver han, som om det er en vektig innvending.[32] Nei, men det har jeg heller ikke skrevet.

I avhandlingen argumenterer jeg for at forklaringen til at Sunde avbrøt samarbeidet med Furubotn i 1944 må søkes i to årsaksforhold. For det første var Sunde misfornøyd med hvordan sabotasjen ble prioritert i partiet. Og at en slik misnøye da måtte foreligge forut for bruddet, altså i den perioden da det faktisk var et samarbeid, er jo logisk. Halvorsen finner det derimot «irrelevant» og «selvmotsigende» å kunne mene det.[33] Særlig irrelevant skulle det være i forbindelse med Furubotns initi-

ativ for å stoppe en sabotasjeaksjon mot oljeanleggene på Vallø ved Tønsberg, som nettopp skjedde i oktober 1943, altså i en periode med samarbeid. Og det skyldtes Milorgs misnøye, ikke i og for seg partiledelsens, peker Halvorsen på.

Men for Sunde var det trolig uinteressant hvilken begrunnelse partiledelsen hadde. At Milorg presset på for å hindre sabotasje var vel kjent. Det avgjørende for Sunde var nok at Furubotn valgte å gi etter for det. Vi må anta at dette bekreftet for Sunde at Furubotn så annerledes på hvordan sabotasjen burde prioriteres. Jeg forsøkte å beskrive denne motsetningen ved å skrive at det var strid om sabotasjens «plass» i motstanden. Dette mener Halvorsen først er svært «uklart», mens han siden mener at det er «innlysende».[34] Her er det igjen vanskelig å skjønne hva han mener.

At Sunde skulle ta et brudd bare på grunn av misnøye med partiledelsens holdning til noen bestemte enkeltaksjoner, er imidlertid ikke lett å forstå. Misnøyen må ha vært mer generelt motivert. Sunde kommenterte dette i et intervju som Halvorsen hadde med ham i 1977, som vi skal komme nærmere tilbake til. Likevel er det grunn til å tro at Sunde var innstilt på å fortsette samarbeidet, hvis det ikke var for at Furubotn i tillegg til dette krevde å ta over ledelsen av sabotasjevirksomheten, og dermed også Osvald-gruppa. Dette visste Sunde at han ikke hadde lov til å godta, uansett hva han personlig mente. Han var utnevnt av Wollweber, som igjen hadde fått sin godkjennelse for utnevnelsen fra NKVDs kontor for spesielle aksjoner i Moskva, og kunne selvfølgelig ikke la seg avsette av en norsk partileder.

Jeg skal ikke bruke plass på å gjendrive Halvorsens utlegning av mitt syn på Furubotns sabotasje i tida etter bruddet med Sunde i 1944, bare fastslå at jeg altså ikke mener at partiledelsen var mot sabotasje i sin alminnelighet. Tvert i mot så har jeg nevnt flere eksempler på at partiet forsøkte å dra i gang ny sabotasje. At jeg i tillegg problematiserer innsatsen og resultatene på dette feltet kan ikke tas som bevis for dette.

Kronologi igjen

Men det er nok en svakhet i Halvorsens resonnement. Han skriver nemlig at «sabotasjeorganisasjonene i Vestfold og Bergen, som valgte NKP framfor Sunde etter bruddet, foretok noen av sine mest spektakulære aksjoner nettopp etter bruddet».[35] I forhold til mitt syn på Furubotn sier dette ingenting. Men sitatet kan tolkes som at sabotasjegruppene i Vestfold og i Bergen tok parti for NKP og mot Sunde under selve bruddet. Og i så fall forveksler igjen Halvorsen rekkefølgen på begivenhetene. Etter bruddet fortsatte nemlig begge sabotasjegruppene sine aksjoner under samme ledelse som før, fram til ordren om å oppløse Osvald-gruppa kom

fra Moskva. Den kom til Sunde fra Stockholm under flukten fra Sollia i de første dagene av juni 1944, og ble iverksatt i løpet av sommeren og høsten.

Først da, etter at Sundes instruktør for Vestfold, «Anna», det vil si Harry Sønsterød, dermed måtte avvikle sin ledelse av sabotasjegruppen der, gikk denne delen av sabotasjeorganisasjonen over til NKP. Det var altså ikke bruddet, men ordren fra Moskva, som var grunnen. Det samme skjedde med en nystartet gruppe i Telemark, som også «Anna» måtte avbryte ledelsen av. Begge gruppene fortsatte med sabotasje under NKPs ledelse. Det eneste Halvorsen beviser med disse eksemplene er at han forveksler rekkefølgen på hendingene.

Det er heller ikke dekkende at sabotasjegruppen i Bergen valgte NKP etter bruddet i 1944, i alle fall ikke umiddelbart etter. Det er altfor enkelt å se det slik, og fortsatt like lite relevant i en diskusjon om Furubotns syn på sabotasje. For å stimulere til ytterligere innsats i sabotasjen i Bergen sendte nemlig Sunde fire instruktører til byen tidlig på høsten, seks måneder etter bruddet. Det er uklart hvorfor han ikke oppfattet at dette var i strid med den ordren han hadde fått fra Moskva. Kanskje mente han at situasjonen i Bergen var unik på landsbasis, kanskje mente han at sovjeterne hadde spesielle interesser å ivareta der. Det var nemlig ikke bare Sunde og NKP som ønsket mer sabotasje i byen. Det ser ut til at både Milorg og den britiske sabotasjeorganisasjonen SOE oppfattet sabotasjegruppen som «sin» sabotasjeorganisasjon, og ønsket mer sabotasje.

Først i oktober-november 1944 kom bruddet mellom Sunde og Furubotn til Bergen, da den lokale lederen, Norman Iversen, valgte partiet og instruktørene ble kalt tilbake av Sunde. Men bare dager etter dette bruddet ble sabotasjegruppen angitt og rullet opp, og tok deretter med seg partiet i dragsuget.[36] Restene av sabotasjegruppen gjennomførte noen få aksjoner før de gikk inn i den britiskopprettede basen Bjørn West i Matre-fjellene. Så partiet i Bergen fikk ingen anledning til mer sabotasje i egen regi.

Jeg har imidlertid ikke hevdet at NKP i byen gikk mot sabotasje, eller at Furubotns utsendte partiinstruktør der, Torkild Jakobsen, gjorde det. Her slår altså Halvorsen igjen inn åpne dører. Paradoksalt nok hadde sabotasjegruppen i byen vært temmelig mislykket fram til høsten 1943, da partiet og «Osvald» satte nye krefter inn på å få til en vitalisering, et samarbeid som ga store resultater høsten 1944. Det er forsatt mange uklarheter vedrørende sabotasjegruppens historie, som nå er gjenstand for et forskningsprosjekt i regi av Museum Vest. Forhåpentligvis vil prosjektet skape større klarhet i forholdet til både NKP, Milorg, SOE og Osvald-gruppa.

At «Pelle»s sabotasjegruppe i Oslo høsten 1944 må anses som del av

Ragnar Sollie fotografert på 1950-tallet.

NKPs sabotasjevirksomhet, har derimot Halvorsen etter mitt syn rett i, selv om «Pelle» (Ragnar Sollie) formulerte seg på en måte som kan skape inntrykk av at han mente den var uavhengig av partiet. At Sabotørenes Landsforbund (SLF), som «Pelle» ble utnevnt som leder av kort tid før han ble arrestert, var et partiinitiativ er det ingen uenighet om, selv om dette initiativet ble for lite prioritert og kom så sent i krigen at det ikke fikk noen vesentlig betydning. Når jeg skriver dette så er det ikke fordi jeg opphøyer meg selv til historisk dommer, som Halvorsen skriver.[37] Vi skal komme til det.

Ut fra det Halvorsen skriver om ovennevnte spørsmål i festskriftet, er det umulig for leserne å skjønne at det allerede i min doktoravhandling forelå en kritisk vurdering av Halvorsens syn på *om, når og hvordan* samarbeidet mellom de to organisasjonene kom i gang i 1942.[38] Men hovedpunktet er at Halvorsen med kilde i et av Furubotn-kretsens mest beryktede smedskrifter fra 1950 mot Sunde, etablerer feil kronologi.[39] Han forestiller seg nemlig at det oppsto et brudd - eller nesten oppsto et brudd - mellom Furubotn og Sunde sommeren 1942, etter at partiledelsen skulle ha satt Sunde i gang som sabotasjeleder fra årsskiftet. Kilden forteller at Sunde-folkene etter sprengningen av Statspolitiets hovedkvarter 21. august 1942 satt oppe i Hallingdal og drakk og festet, så ryktene spredde seg helt til Oslo. Bruddet, eller nesten-bruddet, skulle ha bestått i at sentralkomiteen i partiet forsøkte å gripe inn mot dette løslevnet. Og, mens ryktestrømmen var på sitt sterkeste, slo Gestapo til mot partiledelsen i Hemsedal. Konklusjonen ga seg nesten selv, om hvem som var skyld i at Gestapo kom på sporet. At denne kilden også hevder at den fornuftige delen av Sundes sabotasje var satt i gang av partiledelsen er kanskje ikke nødvendig å tilføye.[40]

Jeg hevdet i min avhandling at Halvorsen stilte kronologien på hodet, dels gjennom å etablere et brudd sommeren 1942, dels gjennom å forveksle kontakter med samarbeid. All den tid Halvorsen i festskriftet tar opp igjen disse spørsmålene, burde han gitt et bedre helhetsbilde av den teksten han polemiserer mot, samt benyttet anledningen til selvrefleksjon over utgangspunktet, nemlig de analysene og teoriene han selv den gang gjorde seg til talsmann for. Dermed hadde det vært enklere for leserne å forstå hva debatten egentlig dreier seg om.

Empirien avgjør

Helt sist i denne delen av festskriftet går Halvorsen mer detaljert inn på noen brevkilder fra sensommeren 1942 hvor han mener at jeg har forvekslet signaturen «Knut», som var ett av Sundes dekknavn, med en annen person enn Sunde. Hans viktigste argument for det er en analyse av håndskriften i et av disse brevene fra «Knut» sammenliknet med

håndskriften i to andre brev signert henholdsvis «Oswald» og «Stig Engen», to andre av Sundes dekknavn. Analysen skal da vise at skriften til den «Knut» som figurerer i det første brevet ikke stemmer med skriften de to andre brevene. Jeg har gransket dette nærmere i ettertid og har etter hvert blitt overbevist om at Halvorsen kan ha rett. Min første analyse var basert på at oppsettet i disse brevene er nokså lik senere brev fra Sunde, og helt annerledes enn oppsettet i brevene fra personer i partiledelsen. Håndskriften varierer imidlertid svært mye, fra nokså lik Sundes til nokså ulik. Grunnen til at jeg har endret oppfatning er først og fremst deler av innholdet, som Halvorsen påpeker, og at de er fra en periode da Sunde i hovedsak brukte «Osvald» som dekknavn. Helt sikre er vi først hvis identiteten til denne «Knut» kan fastlegges. Det betyr imidlertid at de konklusjonene jeg har trukket på bakgrunnen av brevene, særlig om motstand fra deler av partiapparatet om å akseptere at denne «Knut» kunne gå inn som fullverdig medlem av partiet, ikke kan stemme.

Vi må konstatere at til grunn for diskusjonen med Halvorsen, som startet i min avhandling i 1995 og fortsatte i avisene i 2003, ligger det en uklarhet om Osvald-gruppas historie før og under krigen og dens forhold til NKP. Denne uklarheten var skapt av aktørene selv. Var organisasjonen fortsatt å betrakte som den norske seksjonen av Wollwebers sabotasje-organisasjon fra 1936, eller var den en ny sabotasjegruppe fra 1941-42, som var satt i gang av NKP? Var den i 1942-44 å betrakte som en del av NKP? Eller var den hele veien uavhengig og samarbeidet med NKP på fritt grunnlag, under egen kommando? Uklarheten om dette gjør det vanskelig å diskutere arten av samarbeid, brudd og tidspunktene som hører til. I tillegg til dette, eller snarere istedenfor å ta opp dette, lager Halvorsen lite treffende teser om hva jeg mener om Furubotns syn på sabotasje som virkemiddel i sin alminnelighet, som han legger vekt på å motbevise.

Partenes egen mening om bruddet i 1944

Ytterligere en innvending mot Halvorsens analyse av årsakene til bruddet mellom Furubotn og Sunde, er av mer metodisk karakter og har å gjøre med forholdet mellom det objektive og det subjektive. Halvorsen fastslår som et faktum at Furubotn var for sabotasje og at han delte Sundes syn på betydningen av den. Følgelig kom ikke bruddet mellom dem som følge av at de så forskjellig på dette kampmiddelet. Mot dette kan man spørre om hvor relevant det er som forklaringsmodell hva Halvorsen slår fast om Furubotn. Det er i denne sammenhengen ikke Halvorsens analyse av Furubotn som interesserer oss, men Sundes.

Vi må selvfølgelig søke årsaken til hva Sunde foretok seg i hans oppfatning av konflikten. Her har vi en god kilde. Den senere lederen av

Sabotørenes landsforbund, Einar Andersen, skrev 26. september 1944 en rapport til partiledelsen etter diskusjoner med en av Sundes nærmeste, sabotøren «Wilno» (Reidar Øen). Bakgrunnen for kontakten dem i mellom var at partiledelsen ønsket å vite hva Sundes apparat på dette tidspunktet drev med, at partiet ønsket å få våpen til sine egne grupper og at de ønsket opprydding i et pengespørsmål etter at noen av Sundes sabotører hadde gjennomført en bankaksjon for å skaffe midler i avviklingsfasen.

Samtalen ble ført i en kameratslig tone, rapporterte Andersen.[41] «Wilno» fortalte en rekke ting av interesse, blant annet at «det ville bli kinkig» for partisentralen «når den etter krigen skulle stå til reknskap fordi den avsatte Knut som mil.leder» fordi han var innsatt av Komintern. «Knut» (Sunde) var nødt til å bryte med sentralen fordi den saboterte og tilslutt direkte motarbeidet «Knut»s apparat. «Knut»s organisasjon var ingen politisk retning, hadde «Wilno» understreket. Den besto av kommunister som ville drive sabotasjevirksomhet, og som lot politiske problemer utstå til etter krigen. Men «Knut» kunne ikke finne seg i å være under kontroll av en sentralkomité som fullstendig lå under for London-regjeringas passive innflytelse. Seinere hadde jo «Gubben» (Furubotn) fullstendig avslørt sin passivitet, fortsatte «Wilno». Sentralen hadde lagt og la fortsatt alle mulige hindringer i veien for «Knut», enda sentralen visste at så å si alle sabotasjehandlinger som var utført i landet for inntil en måned siden, var utført av «Knut». «Knut» hadde trukket konsekvenser av dette. «Wilno» kjente til at sentralen flere ganger hadde hatt følere ute for å få i stand en «sammenslutning» mellom partiet og «Knut». «Wilno» håpet at dette ville la seg gjøre, for partiet var ikke tjent med at oppgjøret mellom partiet og «Knut» ble en offentlig affære. «Wilno» mente også å vite at «Knut» hadde fast forbindelse med Komintern som bare var «oppløst på papiret».[42] Derimot mente han at Komintern hadde uttalt om NKP at det ikke var noe kommunistisk parti og allerede for et par år siden hadde sluttet å understøtte det økonomisk. Så langt Andersen.

Sunde bekreftet noe liknende i et intervju med Steinar Brautaset i 1968. Da Brautaset spurte han om hvilket inntrykk han hadde av Furubotn, svarte Sunde:

– En mann som sverma for teorier, og protokoller og proklamasjoner.
– Så han var ikke dykkars type, på en måte?
– Nei, det var ikke noen glødende partisankriger akkurat, jeg vil ikke si det.
– Det var altså litt tidlig under krigen. Men seinare under krigen var han vel mer innstilt på sabotasje?
– Jo, det ble etablert kontakt me'n på basis av at han skulle skaffe

folk og penger så skulle jeg foreta utdannelsen av disse folka til sabotører.
– Men stort sett opererte De altså da uavhengig som leiar av sabotasjegjengar. De hadde samarbeid med Furubotn og De hadde vel også samarbeid med Milorg og politigrupper men ellers var De sjølstendig?
– Jo, vi hadde samarbeid med Milorg-grupper og politigruppen i Oslo og var også da sporadisk i forbindelse med Furubotn helt fram til juletider 1943.
– Men De ser altså på Osvald-gruppa som en separat gruppe utan direktiv frå nokre andre?
– Ja, det gjør jeg.
– Så dette samarbeide var da av praktisk natur?
– Ja.[43]

En ytterligere understrekning av skepsisen mot Furubotn ga Sunde faktisk selv til Halvorsen i et intervju fra 1977. På spørsmål fra Halvorsen om forholdet til Furubotn svarte Sunde:

– Når det gjelder Furubotn, så var han ingen sabotasjemann. Han var en ordgyter. Skrev lange artikler som gikk til England, men han var ingen mann til å drive aktiv motstand. Furubotn ville at det skulle gå «tjenestevei» – også i sabotasjesaker. Forslag nedenfra skulle gå via kurer til Furubotn – der skulle det tas avgjørelse, så skulle avgjørelsen meldes ned til oss igjen. En slik ordning var håpløst upraktisk – ville forsinke enhver sabotasjehandling. Og ved sabotasje hadde en ofte nettopp begrenset tid til rådighet. Furubotn ga seg ikke på dette punkt, og det kom til brudd.[44]

Furubotn forklarte på sin side høsten 1944 at det var en stor feil at partiet hadde samarbeidet så lenge med Sunde. Han passet likevel på at bruddet ikke skulle bli offentlig kjent. I et brev 9. september 1944 skrev han at «partiets standpunkt må være at Knut må arbeide uavhengig av partiet, slik at partiet ikke er ansvarlig for hans og hans folks arbeide».[45] I 1971 forklarte Furubotn dette med at Sunde «tilhørte den gruppen som ble organisert fra Moskva», ikke av Komintern, men «kun Stalin», og stammet fra tiden med fascismens frammarsj. Og kommunistpartiet hadde ingen rett til å gripe inn overfor han: «- Han hadde ingen plikt til å gi noen beretning til kommunistpartiet.» Og da partiet hadde knesatt krigspolitikken, nyttårsnatten 1941, fortsatte Furubotn, så var et av problemene å innlede samarbeid med ham, fordi han skulle stå under partiets ledelse:

> – Vi tok han ikke på de premissene at han skulle ha rett til å foreta seg hva som helst og ikke ha noe ansvar for det. Sånn var arbeidet. Uhyre skadelig var det der med Sunde apparatet, samarbeidet med Sunde. Men det hadde verken det russiske parti eller Komintern rett til å behandle den gruppens virksomhet i de forskjellige land [*sic*].[46]

Furubotns ledelse av sabotasjen etter bruddet

Det er ingen uenighet om at det var Sunde som tok initiativ til bruddet og avbrøt samarbeidet. Sunde oppgir som grunn at Furubotn «var ingen sabotasjemann», at han var «ordgyter», «ikke noen glødende partisankriger», «ingen mann til å drive aktiv motstand». Det kan ikke være tvil om at det var Sundes oppfatning at Furubotn nedprioriterte sabotasjen. Som historikere kan vi bare ta det til etterretning. Furubotn, på sin side, kunne ikke leve med en situasjon der partiledelsen, det vil si ham selv, ikke kunne kontrollere sabotasjevirksomheten. Han forsto allerede under krigen at det var umulig, fordi Sundes sabotasjeorganisasjon sto under kontroll av instanser i Sovjetunionen. For Sundes del var det altså verken ønskelig å fortsette samarbeidet på grunn av Furubotns innstilling til sabotasjen, eller mulig, når kravet ble å underlegge seg partiledelsen.

Hvordan gikk det så med Furubotns ledelse av sabotasjen etter bruddet med Sunde? Strategien ble å få bygget opp en ny sabotasjeorganisasjon, Sabotørenes Landsforbund, som vi allerede har vært inne på. Den viktigste av gruppene som etter hvert inngikk i SLF, «Pellegruppa» under ledelse av Ragnar Sollie, gjennomførte en serie av aksjoner i Oslo-området høsten 1944. Særlig enestående var skipssprengningene på Aker og Nyland mekaniske verksteder natten mellom 23. og 24. november 1944, krigstidens uten sammenlikning viktigste skipssabotasje i Norge. Men korrespondansen i Peder Furubotns arkiv viser at de partioppnevnte lederne av SLF hadde et anstrengt forhold til Sollie, og hadde forsøkt å stoppe aksjonen. Under forberedelsen hadde Sollie skrevet i et ampert brev til partiets organisatoriske leder Ørnulf Egge:

> Under organiseringen av sab.gr. paa Aker & Nyland, kommer det en stopp-ordre [...] aksjonen maa paa ingen maate finne sted [...] Paa forespørsel om hvilke argumenter som ligger til grund for denne beslutning, blir det svart at en aksjon mot Aker's mek. verksted ingen militær-politisk betydning har [...] dessuten var det gitt uttrykk for samme opfatning på andet hold ogsaa. Bortsett fra dette fikk vi beskjed om at partiets beslutninger skal følges og at det er likegyldig om vi kommenterer beslutningen slik at vi blir overbevisst om dens riktighet.[47]

Fra den illegale avisen Sabotøren, utgitt av Sabotørenes Landsforbund i de fire første månedene av 1945.

Henvisningen til «andet hold» var trolig til Milorgs sentralledelse, som på dette tidspunktet hadde etablert kontakt med SLF om tilslutning til Milorgs retningslinjer for motstandskampen. De var blitt orientert om forberedelsene til aksjonen og gikk imot at den ble utført. Det var takket være grundige forberedelser, Sollies sterke vilje og gjennomføringskraft, at aksjonen ble iverksatt, etter at Ørnulf Egge noe nølende hadde sanksjonert den. Egge hadde skrevet:

> Nå begynner det å bli nok vrøvl i denne saken [...] dette er en overordentlig flott aksjon som må gjennomføres, under forutsetning av at den betyr et direkte tap for tyskerne. Men dette må konkret undersøkes så vi ikke kommer opp i det forhold at vi sprenger en bedrift i luften og ødelegger båter som tyskerne ikke kommer til å ha noen nytte av. Dette forhold må militærapparatet undersøke og gå god for og i og med at det ikke foreligger andre reelle innvendinger, kan saken gå av stabelen.[48]

Erfaringene i forbindelse med forberedelsene til Aker/Nyland-aksjonen gjorde at «Pelle» fikk et ambivalent forhold til partiledelsens evne og vilje til å satse på sabotasjen. Men han aksepterte samtidig at hans gruppe skulle være del av SLF. Han aksepterte også at han ble utnevnt av partiledelsen som sjef for SLF. Det var han i en kort periode før han ble tatt. I samme periode, høsten 1944, gjennomførte sabotasjegruppen i Tønsberg flere aksjoner, blant annet sprengningen av aluminiumsfabrikken i Holmestrand. Og sabotasjegruppen i Bergen lyktes med ytterligere en serie aksjoner samme høst, før tyskerne også der rev det hele opp.

På tross av disse aksjonene ble ikke SLF noen suksess i partiledelsens øyne. Om dette skrev Ørnulf Egge i slutten av mars 1945 åpenhjertig i et brev til en nyutnevnt partileder i Bergen, etter tyskernes oppriving av sabotasjegruppen der:

> Vi må åpent erkjenne at partiet ikke har evnet å organisere den brede motstandsbevegelsen i vårt folk som er forutsetningen for gjennomføringen av vår krigspolitikk. Det er ikke nødvendig her å komme inn på årsakene til dette i sin helhet, men ett er sikkert at vår organisatoriske innsats på dette felt har vært for svak.[49]

Etter at SLF, som vinteren 1945 hadde forsøkt å få en ny gruppe på beina i Oslo-området, på oppfordring fra Hjemmestyrkenes sentralledelse avblåste en siste planlagt aksjon, ble de tatt inn i Hjemmestyrkene som gruppe D 13144 og defilerte med 250 mann i Oslo under frigjøringen. Lederen, Einar Andersen, innrømmet imidlertid at bare en «kjerne» av disse hadde vært med i SLF; de øvrige var «folk fra partiavdelinger» som var trukket inn for anledningen. SLF var et forsøk fra NKP på å bygge en tverrpolitisk, uavhengig sabotasjeorganisasjon, men i følge Andersen var det «på ingen måte» realiteten. «Jeg tenderer til å være enig med Sollie, der at vi ikke fikk gjort noe [...]».[50] Årsaken han anførte var at partiet, på tross av god vilje, verken organisatorisk eller på andre måter var i stand til å gi dette arbeidet tilstrekkelig prioritet.

Konklusjon

Striden om sabotasjens betydning i motstandskampen berørte ikke bare forholdet mellom den holdningsorienterte hjemmefronten og sabotørene i allierte makters sabotasjeorganisasjoner som opererte i Norge, men også det en med litt bred penn kan kalle den hjemmebaserte kommunistiske motstandsbevegelsen. Halvorsen har i sitt festskrift fra 2010 reist en rekke kritiske spørsmål til behandlingen av dette temaet i undertegnedes avhandling fra 1995. I enkelte spørsmål kan kritikken ha noe for seg. Men de helt sentrale problemstillingene og utfordringene som avhandlingen reiser og besvarer går han utenom.

At det ble brudd mellom sabotasjeorganisasjonens leder Asbjørn Sunde og NKPs generalsekretær Peder Furubotn i 1944, hadde i siste instans sin forklaring i at Furubotns krav om selv å overta ledelsen av sabotasjen, var i strid med sabotasjeorganisasjonens tilknytning til NKVD. Men i tillegg avspeiler konflikten mellom Furubotn og Sunde en uenighet om avgjørende spørsmål knyttet til sabotasjen i den praktiske virkeligheten, på tross av at de begge betonte sabotasjens betydning i teorien. Fasit ved krigsslutt viste at partiet på tross av bruddet med Sundes apparat ikke hadde lyktes i sine målsettinger på feltet. En liknende kritikk som den Sunde hadde reist, ble da fremmet av andre innen partiets nystartede sabotasjeapparat og rammet fortsatt partiets prioriteringer og praksis fram mot frigjøringen.

Høsten 1944 underla NKP seg London-regjeringens retningslinjer for

sabotasje. Det viste seg imidlertid at partiet, innen disse nye rammene, ikke selv var i stand til å bygge ut noen ny sabotasjeorganisasjon av betydning etter årsskiftet 1944/45. I siste instans innså partiledelsen ved krigsslutt at innsatsen på sabotasjefeltet hadde vært lite vellykket. Det kan være mange grunner til dette utfallet. Men det betyr også at vi må spørre om det kan stemme at Furubotn og Sunde, eller i og for seg Ragnar Sollie, egentlig hadde vært enige i synet på hvor viktig sabotasje var som strategi i motstandskampen. Her kan det se ut som om Halvorsen legger for stor vekt på Furubotns retorikk og for lite vekt på teoriens betydning for praksis, slik Ørnulf Egge oppsummerte det.

Noter

1 T. Halvorsen, *Historie, politikk og polemikk. Utvalgte essays om historiske spørsmål*, Oslo 2010.
2 Hovedoppgaven, som nettopp handlet om partisplittelsen, fikk tittelen «Fra motstandskamp til partikrise», og ble utgitt i bearbeidet form som bok under tittelen *NKP i krise. Om «oppgjøret med det annet sentrum» 1949-50*, Oslo 1981.
3 T. Halvorsen, *Mellom Moskva og Berlin. Norges kommunistiske parti under ikke-angrepspakten mellom Sovjet-unionen og Tyskland 23. august 1939 – 22. juni 1941*, Oslo 1996.
4 Særlig gjelder det for undertegnede med notatet «Partiet og motstandskampen» I.
5 *Dag og Tid* 16.5. og *Aftenposten* 18.5.2003.
6 Produsert av Eirik Audunsson Skaar, med Forsvarets mediesenter som teknisk medprodusent og finansiert av Forsvaret.
7 L. Borgersrud, *Wollweber-organisasjonen i Norge*, doktoravhandling, Universitetet i Oslo 1995.
8 B. Bakken, R.T. Larsen, A. Jørgensen og Å. Fjeld, *Død over de tyske okkupanter og deres femte kolonne quislingene*, Oslo 1998.
9 Det var Gestapo som begynte å bruke betegnelsen «Die Gruppe Oswald» i 1942.
10 For en gjennomgang av norsk og internasjonal litteratur, se Borgersrud 1995: 31-35.
11 Halvorsen 2010: 145.
12 Sunde skriver uklart om når starten var, men anfører et sted «sommeren» og et annet «en juninatt 1941». A. Sunde, *Menn i mørket*, Oslo 2009: henholdsvis 38 og 51.
13 Halvorsen 2010: 139. Halvorsen benytter relativt sterke merkelapper for å sette undertegnede på plass, således skriver han f. eks. om « [...] frihåndstegning bygd på egne hypoteser» (139) [...] Borgersrud er ikke enig med seg selv (140) [...] hypoteser der det meste er galt (140) [...] (Borgersruds) angivelige linjeskift (141) [...] (Borgersruds) påståtte linjeskift (141) [...] enda mer tvilsom er Borgersruds tese (141) [...] Borgersruds villfarelser om NKP (144) [...] begrepsglidning er typisk for Borgersruds innlegg (145) [...] tvilsom vitenskapelig metode» (145), foruten en samstilling av navnene «Lie og Borgersrud» (Haakon Lie) over tre sider (145-147), som om de to har mye til felles i sine skriverier om emnet.

14 Artikkelen var heller ikke noe innlegg i debatt med Halvorsen, men et tilsvar til John Berg.
15 Halvorsen 2010: 141
16 A. Sunde, *Menn i mørket*, Oslo 1947. Halvorsen skrev forord i bokas 1987-utgave på Falken forlag.
17 «Ingen uenigheter?», *Klassekampen* 26.6.03.
18 Selve bruddet kan tidfestes formelt til 21.3.44, da «Dyrøy» (Ivar Ertesvåg) ved skriv på vegne av partiledelsen oppløste vaktmannskapene, «Dyrøy» m.fl. til vaktmannskapene 21.3.44, Arbeidervegelsens arkiv og bibliotek (heretter Arbark), P. Furubotn, Db – Krigsarkiv, 3. «Arthur-saka».
19 Det er ikke helt avklart når Valentinsen ble rekruttert til sabotasjeorganisasjonens Bergens-gruppe, men trolig skjedde det før 9.4.40.
20 L. Borgersrud, *Nødvendig innsats*, Oslo 1997: 250-253
21 Einar til Stig 5.10.42, Arbark, NKPs krigsarkiv (avl. Haakon Lie).
22 Halvorsen 2010: 140
23 Referatet er del av et 40-siders materiale fra Personalakte Carl Johan Jacobsen som sovjetiske myndigheter beslagla i Berlin i 1945, og som ble brakt til Moskva sammen med annet arkivmateriale vedrørende sabotørene fra Wollweber-organisasjonen, og oppbevart i Osobii-arkivet under arkivbetegnelsen 1323-1-115.
24 Borgersrud 1997: 249
25 Borgersrud 1997: 249
26 Osobii-arkivet, 1323-1-115.
27 «Die Tätigkeit der norwegische Kommunisten während der deutschen Besatzung»: 29. Dokumentet ligger i landssvikssaken mot Karlsen, Riksarkivet.
28 Hun var ikke selv tilstede ved avhørene av Jacobsen, men må trolig ha orientert seg om innholdet i rapportene fra Sipo i Hamburg, som foretok arrestasjonene og avhørene av ham og hans kolleger.
29 Halvorsen 2010: 141
30 Borgersrud 1997: 247
31 «Einar Nessheim» (Furubotn) til «Sophus» (Arvid Hansen) 5.8.42, Arbark, H. Lie, Fc 1, 1, «Avlevert 1983».
32 Halvorsen 2010: 143
33 Halvorsen 2010: 142
34 Halvorsen 2010: henholdsvis 141 og 142
35 Halvorsen 2010: 143
36 Også her var rekkefølgen motsatt av den Halvorsen angir.
37 «NKPs ledelse ville sabotere lenger enn det Borgersrud synes var hensiktsmessig.» Halvorsen 2010: 144
38 Borgersrud (trykket avhandling)1997: 450-451
39 Det dreier seg om skriftet «Asbjørn Sunde», en beretning fra NKPs kontrollkomité 10.2.50, Arbark, A. Bull Njå.
40 Dette «bruddet» i 1942 og årsakene til det er beskrevet på samme måte og tildels med samme uttrykk av det tyske Sikkerhetspolitiets tolk og arkivar, Gertrud Thiellicke Karlsen, i den samme rapporten som vi har sitert fra tidligere i forbindelse med hennes beskrivelse av møtet mellom Furubotn og Sunde i 1942. Mistanken om at dette dokumentet er kilden til smedskriftet er absolutt til stede.
41 «Helge Gutto» (Einar Andersen) til NKPs ledelse 26.9.44, Arbark P.Furubotn, Db – Krigsarkiv, 6, II.
42 Komintern (Den kommunistiske internasjonale) ble oppløst i mai 1943.
43 Intervju med Asbjørn Sunde, Steinar Brautaset, NRK 1968, NRKs arkiv.
44 Intervju med Asbjørn Sunde, Terje Halvorsen 28.11.77, Terje Halvorsens arkiv. Jeg takker Halvorsen for å ha overlatt meg en kopi av intervjuet.

45 «Klingenberg» (Furubotn) til «Strøm» (Torkild Jakobsen) 7.9.44, Arbark, P.Furubotn, Db Krigsarkiv, 6, V.
46 Intervju med Furubotn, Torgrim Titlestad 1971, Arbark, T.Titlestad, F.
47 «Ørnulf Jansen», ex «Pelle» (Ragnar Sollie) til Egge trolig 6.11.44, Arbark, P.Furubotn, Db – Krigsarkiv, 6, II.
48 «Roll» (Egge) til «Eirik Jakobsen» 6.11.44, Arbark., P.Furubotn, Db – Krigsarkiv, 6, II.
49 «Gunnar Roll» (Egge) til Svale Solheim 24.3.45, Arbark, Ø.Eegge, D – Krigsarkiv, 6, «Vestlandet juli-44/mars 45».
50 Intervju med Einar Andersen, Torgrim Titlestad 6.12.77, Arbark, T.Titlestad, F – intervjuer.